

Павел Ксенич

Увірил ем

Пару слів о книжці *Pod osłoną gór.*

Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów

Павла Роберта Маґочого (Rzeszów, Libra, 540 с.)

Лемковины вчыл ем ся дома. Вчыл ем ся ей з прочытаного, з обізреного. Дім вычыслил ем на першым місци не лем зато, же за порядком был першы, же до чытання, обзераня зо зрозумліньом мусит минуть кус часу. Иде мі тіж о того, же коли ем того вчыня зачынал, то о Лемковині і Лемкох книжок властиві не было. Програмів в озералі іщы менше. Пак, поступенно, вказувало ся іх більше. Та долго іщы книжка Łemkowie або програм Łemkowie притігали як маґнес. Купувало ся шытко. Обзерало ся шытко і дзвонило ся по родині і знаемых з відомістю: «На единци програм о Лемкох».

Тепер шыткого є більше – книжок, програмів: «Лемкы того», «Лемкы ноно». Не купую уж шыткых. А если куплю – не каждую чытам. Часто ся мі видит, же того уж было, же ноно уж ем виділ.

Чого ем ся навчыл дома? Бесідувати, на певно. Товдыль іщы, хоц сме уж были розшмарени кільометры еден од другого, та якоси інакше было. Было нас більше. Тета бесідували по нашому, стрыко бесідували по нашому. Шыткы в родині бесідували по нашому. Та йой, як бесідували! Той мелодії бесіды мого діда не забуду до кінце жытя. А тіж николи уж і не повторю. Лемківского акценту.

Был ем в дідів, на селі. Прерву сме мали в школі. Пришли єгомость по коляді. Побесідували сме собі. Звідали ся:

– А хто тебе так гарді по нашому навчыл?

– Дома бесідуєме – одповіл ем.

Дома тіж довідал ем ся, же Енді Ворголь є з наших. Пятнадцет років ем мал. Не вірил ем бабі: – Андрий Вархоля? Бабо, телефонкы повідате!

Знал ем, же сут Русине на Словакох. І же то сут нашы – з наших. Тото уж хыбаль од коли памятам. Може зато, же сме з Конечной. До уйка сме іздили. А уйко ходили на Словакы – през гору і границу іщы товдыль. Та більше? Не повім. Добрі – в Гамерици, в Канаді... Лем тото інча справа – думал ем товдыль. Выїзджали люде, оставали гын – стрыко, тета. Шытко добрі. Выїхала родина і зато сут нашы в Гамериці. Більше? З часом – є. Лем не знам повісти коли. Коли довідал ем ся о наших в Сербії. Та сподабало мі ся тото. І хыбаль ем увірил. Особливо товдыль, кед ня старый Русин в Рускым Керестурі – «До угла і в право» – до церкви керувал. Більше? Закарпатя хыбаль пришло пізнійше. І не было таке просте для ня – увірити. Та памятам в озералі програм і Русина з Закарпатя по нашому бесідующего. Крас, як зо сусіднього села, шытко ем розуміл. Ліпше іщы як наших зо Словаків. Більше? Є, повідают: Угры, Румунія, Хорвація, Чехы... Чом бы ніт. І іщы цілком свіжа справа, сперед пару дни – Монтевідео і Уругвай. Подабат ся мі. Та лем...

*

Памятам з прочытаного в одного з наших сучасных будителів, же собі група на Ватрі жартувала. На сцені ансамбль зачынал співати пісню – пісню до гуляня – а они товдыль громадом ся з лавок підносили, же то гимн співають і треба ставати. І Лемкы ставали за нима. А они мали втіху – же дурбаки неусвідомлены не знають коли ставати і можна нима маніпулювати.

Книжка *Pod osłoną gór. Dzieje Rusi Karpackiej i Karpatorusinów* – печатана Выдавництвом Libra PL – є польскым перекладом *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* авторства проф. Павла Роберта Маґочого.

Оповідання о ній вартат зачати од наголовка. Його першу част, згідні з поясніньом автора, мож розуміти як: «Нияких камаратів окрем гір». Зас друга вказує на обсяг опису – о чым і о кым буде ся писало. Што ся крыло і хто ся крыл попід горами.

Автор на близко 480 странах тексту описує події звязаны з територієм – Карпатском Русю – і ей жытелями – Карпатскыма Русинами. Покликано ся на вчаснійшу (печатану в 2006 році), як окрислено, «невеличку книжочку» – *The People From Nowhere: An Illustrated History of the Carpatho-Rusyns*, котрой задачом было створити основы для розумліня історії бездержавного народу. Книга *Pod osłona gór...* має быти в розумліню того народу наступным етапом, завдякы розмірови, полнійшым. Сам лем розмір книги вказує, же полнійшым мусит быты. До 477 стран дорахувати треба іщы опис схоснуваной літературы, індексы – особовой та географічний, знимкы.

Книжка поділена є на 30 розділів. За хронологічным порядком описано в ній історію території і народу. Нарід – Карпаторусине, о котрых є бесіда – николи не мал своей – народовой – державы. Мешкал на території, што през рокы входила в склад інчой, а през должшый час – ріжных державных единиц. Територія протягом років підлігала ріжным державным структурам, в котрых жыли ріжны народовы группы. Нарід николи на своїй історичній території не был едином групом населіня, тепер є уж на ній лем меншыном. Територія Карпатской Руси обнимат землі гнешной Польщы, Словаків, України і Румунії. Окрем штырьох приведеных держав, автор вычислят іщы: Угры, Сербію, Хорвацію, Чехы, Зъєднаны Штаты Америки та Канаду – де жые релятивно велика і зорганізувана карпаторусинська дияспора. В тот спосіб окрислений є в книжці географічний контекст, до якого односит ся опис. Найбільше місця присвячено Підкарпатській Руси, Пряшівській Руси і Лемківській Руси. Та мож тіж довідати ся о проживаню Карпаторусинів в менше очывидных локалізациях – Уругваю ци Бразилії.

Зачынаючы од найвчаснійшых людскых осель, през славянскы вандрівкы, першы державны единиці, основаня мадярского і польского королівств, габсбургску/ австрийско-мадярску монархію, першу світову войну і новы народовы державы, што возникли по ей закінчыню, другу войну і період поділу світа, што по ній наступил, аж по зміны 1989 рока і найновійшы часы – автор веде оповіст о історії Карпатской Руси і Карпатскых Русинів. Веде оповідання в накрисленым територійным

контексті – Карпатской Руси – о політыці веденій взглядом ней през державы, в склад яких входила; о підниманых пробах основаня деяких незалежных – русиньских структур; о проходячых в ній демографічных процессах. Веде оповіданя в народовым контексті – Карпаторусинів, котры з группы домінуючой на території стали ся на ній меншыном; котры не міняли місц замешканя та міняли державну приналежніст; котры з причин економічных, політычных та звязаных з насильном діяльністю власти переселяли ся/ были переселяны в інчы части державы або світа.

*

Pod osłoną gór..., як пише автор, є родом академіцкого підручника. Што вартат підкрислити – дидактычний характер і науковий рівен книги ідут в парі з добрым, зрозумілым языком (в тым місци треба мати во вдячній памяти перекладача тексту на польскій – Марка Круля). Тоту книжку «добрі ся чытат». Повіджме більше – обычному, яким сме, чытательови – той книжки не треба ся бояти. Повіджено, же поділена є она на 30 розділів, на які справедливо розділено тых 477 стран. Істория іде за хронологічным порядком. Язык э приязный для чытателя. Книга переказує знаня в сконденсуваній формі. В розділах сут поміщены выімкы – в графічні притемненій формі – в яких автор в докладнійшой спосіб пояснят окрислены темы, што іх переказ хотіл бы зміцнити. Мож запропонувати чытаня книги в традиційный спосіб – од початку до кінце, по пару стран денно напримір. В разі потреби: дознаня ся, провіріня, пошыріня знаня – заохочує ся до отвераня ей за даным роком, за даном темом і прочытаня – пару стран – о справі, што нас, актуальні, інтересує.

*

Во ввводным слові книжки заповіджено, же выкаже она істніня історичной території – Карпатской Руси, якої жытелями были Карпатскы Русини. Та треба повісти, же автор не намітує ся зо своїм думаньом. Сут авторе, што знають, же мают правду і же інчой неє. Гев не маме до діла з таким припадком. Барже – в другу страну.

Професор пише, же більшіст з нас хоче знати, одкале походит, значыт ся – яких має предків. Декотры хотят знати, до якої етнічной і языковой группы тоты предкы ся рахували, жебы завдякы тому мочы повісти о собі.

Та, як пояснят, векшіст держав, народів і сил має бідны початкы. Зато тіж, коли уж станут ся великы, прібуют тоты початкы вкрыти або підмалювати, підлучаючы ся під штоси старшого і красшого. Єдночасно одповід на звіданя, де і коли якіса група вказала ся першыї раз, явит ся справом політычным. През рокы поколіня авторів патріотычных книг прібували найти початок народу на даній території. Ішло о того, жебы выказати історичну єдніст медже тыма першыма (предками) а теперішнім народом жыючым на тій території (їх наступцями). (Народовы) території мусіли мати єдну групу, яку мож бы видіти як «первістных», автохтонных жытели. На основі «історичного першыинства» нона група могла придати собі право до ряджыня на реченій території. Та, як пише Автор, оправдане є думаня, же концепції односячы ся до походжыня народів та їх історичной єдности, сут лем інтелектуальныма конструктамы, выдуманыма в новій епоси през професійных дослідників або писатели аматорів. Зато треба бы їх видіти як іпотезу о минулым, а не як абсолют. Інакше, за Професором (з переведеного тексту) повідаючы:

nie da się w sposób pewny ustalić pochodzenia określonego ludu, a wszystkie argumenty dotyczące ciągłości ludów lub państw od początku udokumentowanych dziejów do współczesności są intelektualnymi konstruktami, które można podważyć za pomocą często równie przekonujących kontrargumentów i alternatywnych konstruktów intelektualnych (с. 42).

Довідаме ся тіж з книги, же Карпаторусине не ріжнят ся од інчых народів в тым, же «бесідуют, як бесідуют». Покля не стрітят ся з висшом освітом (а часто і по тым досвідчыню), бесідуют языком навченим дома. В свідомости більшости люди языкова квестия не істніє нияк, закла державны власти або самопокликаны народовы лідеры не оголосят, же людям треба бы бесідувати літературні. «Як творит ся язык?» Зьвідує ся вкінци Автор. І одповідат, же шыткы літературны языкы сут творены. Інакше повідаючы, не істніють самы зо себе в людскым середовиску.

І приведемє єден іщы выїмок з книги *Pod osłoną gór...* Книгы, што оповідат о Карпатській Русі і Карпаторусинах, та не намітує ся зо своїм пекаказом:

Nie będzie od rzeczy przytoczenie w tym kontekście pierwszej definicji historii, jaką znajdujemy w *Webster's Third International Dictionary*: «narracja na temat zdarzeń

związanych z rzeczywistym lub *wyimaginowanym* [wyróżnienie moje – P.R.M.] przedmiotem, osobą lub losami». Mając to wszystko w pamięci, potraktujmy to, o czym teraz powiemy, jako *jedną z kilku* [підкр. – П.К.] możliwych narracji dotyczących pochodzenia Słowian i ich związków z Rusią Karpacką (с. 43).

Переклад книжки *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns* проф. Павля Роберта Маґочого на польській мові дофінансувала *John and Helen Timo Foundation* з Пінсбурґа.

Автор присвятив тото публікацію бл.п. Богданови Тамбальови – думкодавці перекладу.

*

На зламі червця і липця приїхав до Польщі Автор – проф. Павло Роберт Маґочій – промувати книгу. Стрічі з Професором проведено, починаючи од Варшави, през Краків, Горлиці, Санок аж і в Зындранові.

Стріча в Варшаві мала місце 27 червця 2022 р. в Державным Етнографічным Музею. Подія зачала ся о 18.00 год. Было гарде літо. Саля, де сме ся зобрали, была гарда і велика. Кресла, што сме на них сідили, были выгідны. Бесіду з Професором зачал і ей напрям окрислил – Адам Бальцер, пак вюл ей проф. Томаш Стриек; присутны ставляли звіданя.

Пишу о тым шырше з одной страны зато, жебы повісти, же успіх може мати більше причин. Добрі є, если професийніст і високий рівен зыйдут ся з хвильом, што дозволит іти літнім вечером улицями великого міста і переживати іщы раз почуте о карпатским світі.

Пишу тіж о тым, жебы повісти, же Професор, як і його книжка, не намітувал ся зо своїм думаньом – барже ставлял звіданя і давал можливости одповіді. Хоц одного был певный. Повідал, же од років чує, же Русинів онедолга не буде. А они сут, цілый час сут і, як повіл, будут.

Пишу тіж о тым, жебы повісти, же вартало быти на стрічы. Зато, же была она – завдякы Професорови, ведучым бесіду, присутным, організаторам – розвиваюча.

Пишу тіж, жебы повісти, же вартат мати тото книгу. Зато, же завдякы ній будеме знати, коли, при якій мелодії ставати. Завдякы ній будеме тіж знати, же наша історія є як іхня історія – одним з можливости. Же наш

язык є як їхній язык – оснований. Же наше походжыня э як їхне походжыня – іпотетычным поясніньом минулого.

А жебы сме знали о собі – Русинох – же ся тіж ріжнине, по єдній і по другій страні Карпат, книга приносить знаня о «леніі помідорів-винограду». Люде на полудне од ней іли помідоры і торгали виноград; по пільнічній страні люде такой можливости аж до половини ХХ столітя не мали. Як ноне влияло на психологію жытелів – більше в книзі.

*

На стрічы в Варшаві Професор повіл, же Русине будут. Же є спокійный о їх будуче. Та треба повісти, же в книжці – в однесію до лемківской часті русиньского народа – был острожнійший. Серед шытких європских Карпаторусинів, Лемків – як написал Професор – виріжнят штоси, чого не треба бы ім заздростити – выселіня. Выселіня, яке значыло конец істнуваня Лемковины а спричынене было державном політыком. Зато:

Otwarte pozostaje [...] pytanie: czy Rusini z Łemkowszczyzny – niezależnie od tego w jakim regionie żyją – zdołają przetrwać przemożną presję społeczną, skłaniającą do pełnej asymilacji ze społeczeństwem polskim? (с. 453).

Я бы повіл – не знатя. Та лишайме свідоцтво – такыма книжками. Най знають – о нас, о собі. Тото уж не згыне.